

L U D W I K B E R N A C K I

T E A T R
S T A N I S Ł A W A
A U G U S T A

*Prace
główni Michałowski
autor*

16/1 515

W A R S Z A W A 1 9 2 4

ODBITKA Z „PRZEGLĄDU WARSZAWSKIEGO“

Ł U D W I K B E R N A C K I

T E A T R
S T A N I S Ł A W A
A U G U S T A

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 79
Tel. 26-68-63

W A R S Z A W A 1 9 2 4

ODBITKA Z „PRZEGLĄDU WARSZAWSKIEGO“

INSTITUT
BIBLIOTEKI
WYDAWNICZEJ
POLSKIEJ
W BYDGOSZCZY

23.627

Zakłady graficzne Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska” w Bydgoszczy.

TEATR STANISŁAWA AUGUSTA.

(1765—1767).

Stanisław August Poniatowski nie był jeszcze obwołany królem, gdy już czynił zabiegi około stworzenia własnego teatru. Dr. Jan Czenpiński, bawiący podówczas z jego ramienia w Paryżu, miał zlecenie zaangażowania aktorów i przywiezienia ich do Polski. Z listu Czenpińskiego, z daty: Paryż 10 sierpnia 1764, dowiadujemy się, że misja jego idzie pomyślnie: z Francji przybędą na dwór Poniatowskiego sztukator, dentysta i aktorzy.

Druga podróż francuska Czenpińskiego była już bardziej owocna w tym kierunku. Pismo komisjonera, datowane: Paryż 12 lutego 1765, zawiera szczegółowe wiadomości w obchodzącej nas sprawie. Czenpiński donosi królowi, iż o aktorów i śpiewaków stara się usilnie; ma już 4 mężczyzn i 3 kobiety do opery komicznej, rodzaju najwięcej lubianego, a nadto dwoje artystów do ról tragicznych. Zaznacza przytem, że Droin z żoną, z Lyonu, żądają zbyt wysokiego honorarjum, pretendują bowiem o 1400 dukatów rocznie oraz 400 dukatów na życie, a dalej, że Pate (dobry w rolach służących) z żoną, z Drezna, zostali zamówieni na rok przysły, oraz że oboje Auvrai dopiero za dwa lata będą do dyspozycji. Pozyskane obecnie siły pozwolą na urządzenie opery komicznej i na reprezentacje kilku komedyj francuskich.

Nieco późniejszy, ostatni znany nam list Czenpińskiego, z 2 marca 1765, zawiera dalsze informacje. Pisze tu Czenpiński, że sam musi przewodniczyć wyprawie aktorów do Polski, z którymi, zwłaszcza zaś z kobietami, rady sobie dać nie może: nie umieją oni niczem się zająć, jazda powolna nudzi ich, nic nie robią, śpiewają tylko, tańczą i ustawicznie żądają pieniędzy. Ta *métamorphose*, z rozkazu królewskiego, w dyrektora teatru daje mu się mocno we znaki; nadzieja zabawienia króla jest jedyną pociechą w tych kłopotach.¹

¹ Teka P. Popiela Nr 187, część II, pozycja 1. — Dr. Jan Czenpiński był miłośnikiem teatru i bywał w nim często z swojemi dziećmi; na spektakl włoski i polski miał łoże. Por. Klementyna z Tańskich Hofmanowa: *Dziela*. Tom VI. Warszawa, 1875, s. 427. O Janie i Pawle Czenpińskich por. studjum Aleksandra Macieszy (*Epoka wielkiej reformy*. Lwów, 1923, s. 68—106).

Z końcem kwietnia 1765 r. trupa francuska jest już w Warszawie, a na dzień 8 maja t. r. przypada jej pierwszy występ sceniczny. W dniu tym, z powodu uroczystości imienin Stanisława Augusta, odegrano w Opernhauzie,¹ przy Ogrodzie Saskim, dwie opery komiczne Anseaume'a z muzyką Grétry'ego, mianowicie: *Le Peintre amoureux de son modèle* oraz *Les Deux chasseurs et la laitière*, zakończone życzeniami imienin.²

Trupa francuska, grająca dwa razy na tydzień, nie wypełniała całkowicie zakresu pragnień Stanisława Augusta. Brakowało mu jeszcze sceny ojczyste, której otwarcie, leżące oddawna w kręgu jego kulturalnych zamierzeń, było przy końcu czerwca 1765 r. zadecydowane, co więcej, zapowiedziane półoficjalnie drukiem.³ Dyrektorem obu spektaklów miał zostać stolnik koronny, August Fryderyk Moszyński.⁴

Zaszedł tymczasem wypadek, który, wznawiając świeże jeszcze tradycje teatru obu Augustów, odwrócił znacznie uwagę od teatru francuskiego, a opóźnił, trudne zresztą, prace około tworzenia sceny rodzimej: Karol Tomatis sprowadził do stolicy operę włoską i balet.⁵ Z początkiem lipca 1765 r. zjeżdżają do Warszawy operzyści i tancerze włoscy, a w dniu 7 sierpnia t. r. odbywa się ich, z aplauzem przyjęty, debiut w bliżej nieznannej *opera giocosa*.⁶ Od tej chwili w Opernhauzie grywają aktorzy francuscy i artyści włoscy, naprze-

¹ Opernhauz (operalnia) stał tam, gdzie dziś (przy ul. Królewskiej) widzimy gmach giełdy. Wzniesiony w r. 1724 (przez Jaucha lub Karola Fr. Pöppelmana?) z muru pruskiego, został na wiosnę 1772 r. rozebrany, gdyż groził upadkiem. Szczegółowy opis podaje Mieczysław Rulikowski w pracach: *Otwarcie teatru w Warszawie 1765*. Warszawa, 1915, s. 6—11, oraz *Dawne gmachy i sale teatralne w Warszawie*. Warszawa, 1918, s. 14—22.

² Wyimki 1, 2.

³ Por. końcowe słowa artykułu w *Monitorze* (1765, Nr 27): „Pójdą pod sąd polskiego słuchacza te, które dla zabawy i nauki jego gotują się widowiska, pewne aprobacji prawego ludu, ile hańbiące występki, a prowadzące do cnoty.”

⁴ Karol Schmidt do Jacka Ogrodzkiego w liście z daty: Marienburg, m. 12 a 16 lipca 1765: „*Je suis charmé d'apprendre que M. le Stolnik de la Couronne soit directeur des spectacles, mais je voudrois, Monsieur, que nous ayons moins d'acteurs, ou autant habitans à Varsovie qu'il y en a à Dantzig*” (Rkpis Muzeum Czartoryskich 711, s. 169—170).

⁵ Wyimki 13.

⁶ Wyimki 6, 8. Karol Schmidt do Jacka Ogrodzkiego w liście z daty: Gdańsk, 13. VIII. 1765: „*Je suis charmé que le spectacle italien ait reçu, je n'en ai jamais douté, et j'étois aussi persuadé que Thomatis reussiroit dans son entreprise, que j'étois sur que l'autre y echoiroit, il faut à mon avis casser l'opéra comique françois, et lâcher d'avoir d'abord une troupe françoise médiocrement bonne, elle se pourra faire avec le tems*” (Rkpis Muzeum Czartoryskich 711, s. 231). — Ignacy Krasicki do Jacka Ogrodzkiego w liście z daty: Lwów, 13. VIII. 1765: „Winszuję operety włoskiej, zawzdyd ja spodziewał się dobrego jej sukcesu, et que le public goûtera cette espèce de divertissement, mieliśmy nawet pewność o dobrych aktorach, ponieważ ks. general, brat królewski, słyszał ich w Wiedniu śpiewających i dawał im dobre świadectwo” (Rkpis Muzeum Czartoryskich 802).

mian, cztery razy w tygodniu, przyczem każdą reprezentację kończy balet.¹

Jesteśmy już teraz u kolebki pierwszej publicznej sceny polskiej.

Wątpić nie należy, że postępowe widowiska teatralne, dawane dawniej i podówczas, przygodnie, w zamkniętych, głównie szkolnych, środowiskach (Teatyni — Portaluppi; Pijarzy — Konarski; Jezuici — Bohomolec)², nie mniej grający już monarszy teatr francuski, wzbudziły, utwierdziły i przyspieszyły u Stanisława Augusta zamiar stworzenia publicznego teatru polskiego. Pożytki i wpływy reprezentacji teatralnych postanowił on co rychlej rozszerzyć na cały naród, potrzebujący pilnie stałego zwierciadła swoich, sarmackich zaiste, obyczajów. Zachętę i pomoc w tym kierunku znalazł przede wszystkim w Adamie ks. Czartoryskim i w ks. Franciszku Bohomolcu, czynnych w redakcji *Monitora*, wskazującego na nieskończone korzyści, jakie mogą wypłynąć z otwarcia teatru w Warszawie.³ Zasłużony komedjopisarz jezuicki zajął się przygotowaniem repertuaru, a nadto „z rozkazu króla zebrał aktorów do *theatrum* i uformował“;⁴ towarzyszył mu zapewne w tej pracy Generał Ziem Podolskich,⁵ który przyjął ponadto współudział w napisaniu sztuki,⁶ jaką z rozkazu króla miano otworzyć *theatrum* publiczne, w dniu imienin trzech Elżbiet: Branickiej, Czartoryskiej i Lubomirskiej.

¹ Wyimki 8.

² Stanisław Poniątkowski, jako uczeń Teatynów, występował na scenie konwiktowej w dramatach Metastazego. Był mianowicie w r. 1746 Cheryntem w *Demofonie*, w r. 1747 Aleksandrem Wielkim (!) w *Alexander ad Indos*.

³ Por. *Monitor*, 1765, Nr 27 i 50 (22. IX).

⁴ Naruszewicz: *Żywot ks. Fr. Bohomolca* (rkpis Biblioteki Z. N. I. Ossolińskich 608, k. 9 v.). Zebranie aktorów, zwłaszcza zaś aktorek, było sprawą mozolną i wysoce kłopotliwą. Przyczyną tego: głęboko zakorzenione uprzedzenia do tego stanu („komedjantka“!), które zwalczał *Monitor* (1765, Nr 49). O tej pierwszej trupie polskiej mówi Adam ks. Czartoryski: „Pozbierano na aktorów osoby najmniejszego nie mające pojęcia kunsztu, który stać się miał odtąd ich zajęcia celem, lecz spryt i przyrodzona narodowi naszemu do wszystkiego sposobność całą możność swoją roztoczyła w tem zdarzeniu. W przeciągu czasu, przechodzącym miarę wierzenia, wykształcili się naprędce z tej zbieranej drużyny aktorowie, posiadający niepospolitego talentu zawiązki. Takimi byli w pierwszym owym składzie: Świeżawski w służebnych rolach...“ (*Myśli o pismach polskich*. Wilno, 1801, s. 68 — 69). Por. nadto W. Bogusławski: *Dzieje teatru*. Warszawa, 1821, s. 1—2.

⁵ „Formowanie aktorów“ było ulubionem zajęciem Adama Czartoryskiego. Por. w tym względzie: słowa Bogusławskiego (*Dzieje teatru*. Warszawa, 1821, s. 6); podobny ustęp z pochwały Czartoryskiego przez Kochanowskiego, zacytowany u Kajetana Koźmiana w liście do Rozalji z ks. Lubomirskich Rzewuskiej (*Pisma prozą K. Koźmiana*. Kraków, 1888, s. 417—418 = *Tygodnik Ilustrowany*. T. II. Warszawa, 1887, s. 166): „do domu swego aktorki i baletniczki sprowadzał, sam je za kulisami ubierał, kroki i poruszenia układał, i tak dopiero przez siebie wyćwiczonemu na publiczną scenę występować pozwalał“; wzmianki samego Czartoryskiego w jego pismach (*Panna na wydaniu* 1771, s. 4—6, 61—64; *Myśli o pismach polskich*. Wilno, 1801, s. 68—82).

⁶ Wyimki 15: „die verbessernde Hand eines... gelehrten Prinzen, dessen Gemahlin eben an dem gedachten Tage ihr Namensfest gefeiert“.

Dzień 19 listopada 1765 r. jest chwilą urodzin pierwszej publicznej sceny polskiej, a komedia Józefa Bielawskiego¹ p. t. *Natreci* — pierwszym grany na niej utworem.

O potężnym i dodatnim wrażeniu pierwszej publicznej reprezentacji w ojczystym języku czytamy u naocznego świadka, co następuje: „Trupa polska debiutowała wczoraj z całym możliwym powodzeniem. Pierwsze to przedstawienie zgromadziło ogromną publiczność. Co było dla mnie przedmiotem największego podziwu, to śmiałość i dobra postawa tych ichmościów, po raz pierwszy występujących“.²

Komedja francuska, opera włoska, komedja polska, balet, orkiestra oraz nieodzowny tu personel pomocniczy i administracyjny, słowem różnorodne sprawy teatru królewskiego wymagały już teraz osobnego kierownictwa i zarządu, które Stanisław August skupił

¹ Nie posiadamy dotąd monografii o Józefie Bielawskim (ur. 1739 r., um. 1809 r.). Parę drobnych szczegółów podali o nim: Feliks Bentkowski (*Historja literatury*. T. I. Warszawa, 1814, s. 526—527), Ignacy Chodynicki (*Dykcjonarz uczonych Polaków*. T. I. Lwów, 1833, s. 18), Kazimierz Władysław Wójcicki (*Dziennik warszawski*, 1856, Nr. 18—22 = *Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia*. Warszawa, 1875, s. 55—67. *Cmentarz powązkowski*. T. III. Warszawa, 1858, s. 17—19. *Encyklopedia powszechna* Orgelbranda. T. III. Warszawa, 1860, s. 509), Bartłomiej Michalowski (*Pamiętniki*. T. IV. Warszawa, 1857, s. 6—7), oraz wszyscy niemal wydawcy pism Trembeckiego i Węgierskiego, od Mostowskiego począwszy. Dorobek jego literacki zestawil Estreicher (*Bibliografja* XIII, 63—64). Skreślić tu należy następujące pozycje: *Rzeź humańska*, poema (jest to: *Spustozszenie Polski od Moskali*, poema... 1791, 4, s. 24, w którym opis rzezi humańskiej), *Satyra przeciw paszkwiłom przez Józefa Bielawskiego* (4, k. nłb. 4 = *Wiersz przez Józefa Bielawskiego*, 4, k. nłb. 4, motto z Gresseta), utwór Stanisława Trembeckiego, oraz *Wiersz przez Józefa Bielawskiego w Warszawie* (4, k. nłb. 2, motto: *Paterc. i Horat.*), również pióra St. Trembeckiego. Do wykazu Estreichera dodać wypada następujące drukowane wiersze Józefa Bielawskiego: *Na powrót JOKs. JMci z ks. Czartoryskich Lubomirski Marszałkowej W. Koronnej* (4, k. nłb. 2), *Wiersz na dzień wielkich imienin JOKs. JMci Elżbiety Izabelli z hr. Flemingów Czartoryskiej G.Z.P. z okoliczności otworzenia pierwszy raz w tenże sam dzień theatrum polskiego napisany i ofiarowany od Józefa Bielawskiego, fligeladjutanta buławy wielkiej W. Ks. L. Warszawa, drukarnia Mitzlerowska, 19. XI. 1765* (4, 2 k. nłb.) oraz rękopiśmienne: *Nadgrobek Józefowi Kordeckiemu, czyli uzalenie nad śmiercią jego, w truciźnie mu przez własnego człowieka żadaną w Warszawie 1767, napisany w Paryżu 1768 d... April. przez Józefa Bielawskiego, — Nadgrobek drugi przez tegoż, — do Madm. Bonafini, aktorki włoskiej na teatrze warszawskim 1776* (Notatnik J. E. Minasowicza, rkpis Biblioteki Krasieńskich 3131, k. 18 v. — 19 r., 86 r.). Nie tu miejsce wliczać wiersze Trembeckiego, Fr. Ksaw. Dmochowskiego i i., pisane i ogłoszone pod nazwiskiem Bielawskiego, którego nie oszczędzał Węgierski, St. Potocki, J. U. Niemcewicz i i. Uczynimy to przy innej okazji. Z szczegółów dotąd nieznanych notujemy tu wiadomość o dwukrotnej, zdaje się, podróży Bielawskiego do Paryża, w którym bawił w kwietniu 1768 r. i po r. 1776 (z tego to roku pochodzi: wiersz do Bonafini i *Portret JOKs. JMci Adamowi Czartoryskiemu G. Z. P. ofiarowany*, ogłoszony w *Zabawach przyjemnych i pożytecznych* T. XIII, część I. Warszawa, 1776, s. 21—22), prawdopodobnie od r. 1780—1787. Świadczą o tem listy Bielawskiego do Stanisława Augusta, które podamy w swoim czasie.

² Listy ks. z Lubomirskich Radziwiłłowej, miecznikowej litewskiej, do Jana Klemensa Branińskiego, hetmana w. k., i do ks. Betańskiego, jego sekretarza, zebrał i ułożył Kazimierz Waliszewski (*Niwa*. R. XII. T. 24. Warszawa, 1883, s. 463; list z daty 20. XI. 1765). Por. nadto Wyimki 14, 15, 19.

w rękę Karola Tomatisa, mianowanego w listopadzie 1765 hrabią i dyrektorem teatru (*directeur des plaisirs*).¹

Tak zorganizowany teatr Poniatowskiego trwał niespełna dwa lata: w pierwszej połowie stycznia 1767 r. myślano już o jego częściowej likwidacji,² której dokonano około połowy marca tegoż roku. W tym mianowicie czasie rozpuszczono operę włoską,³ a najlepszych jej śpiewaków zaangażował hetman Branicki do swego teatru w Białymstoku.⁴ Równocześnie rozwiązano komedię francuską⁵ i odproszone pannę Clairon⁶. Teatr francuski oraz balet znalazły niebawem przedsięwzięcie;⁷ mniemamy, że była nim spółka aktorów Rousselois i Caccio, prowadząca te spektakle w samym początku 1768 roku.⁸

W chwili odprawienia opery włoskiej, komedji francuskiej oraz baletu, los widowisk polskich, cierpiących dotkliwie na brak repertuaru, nie był jeszcze zupełnie zdecydowany, sądzić jednak należy, że i one rychło potem uległy zawieszeniu a aktorzy rozsypce.⁹

Przyczyną zniesienia teatru królewskiego była ówczesna sytuacja polityczna wewnątrz kraju, oraz stojące z nią w związku, konieczne oszczędności w wydatkach, jakie Poniatowskiemu wypadało przedsięwziąć.¹⁰

Dochował się do dni naszych dokument, którego treść, złączona z dopiero co przytoczonymi szczegółami, objaśni dokładnie stan i koszt utrzymania (w dukatach) wszystkich widowisk królewskich, w momencie ich likwidacji. Jest nim podany niżej *état*.¹¹

¹ Wyimki 13.

² Dr. S. L. v. Geret: *Polen in den Jahren 1766—1768*. Berlin, 1870, s. 23.

³ Wyimki 35.

⁴ Wyimki 36.

⁵ Wyimki 35.

⁶ Por. korespondencję króla z M-me Geoffrin z daty 15. I., 11. III. i 20. III. 1767 r. (Charles de Mouy: *Correspondance inédite du Roi Stanislas Auguste Poniatowski et de Madame Geoffrin*. Paris, 1875, s. 265—7, 277, 279—80), oraz list Schmidta do M-me Geoffrin z daty 21. III. 1767 (Teki P. Popiela Nr 187, część I, pozycja 5).

⁷ Wyimki 35.

⁸ Aleksander Wejnert: *O najdawniejszych zabawach i widowiskach teatralnych w Warszawie do r. 1778 (Starożytności warszawskie*. T. II. Warszawa, 1848, s. 344).

⁹ Por. wyraźną wskazówkę Minasowicza w jego *Wykazie*, a nadto Wyimki 35. Artykuł Bohomolca, ubrany w formę listu p. Uczciwskiego, o zachowaniu się w teatrze (*Monitor*, 1768, Nr 88, z 2. XI), odnosi się niewątpliwie do słuchaczy komedji francuskiej.

¹⁰ Por. cytowane już listy St. Augusta do M-me Geoffrin z daty 11. III. i 20. III. 1767, oraz Schmidta do M-me Geoffrin z daty 21. III. 1767 r., a nadto *Listy nad wypadkami politycznymi w Polsce, pisane w latach 1763 i 1766*. Poznań, 1846, s. 107 i L. S. Geret. I. c., s. 23.

¹¹ Rkpis w posiadaniu prywatnem.

1. ÉTAT DE LA COMÉDIE FRANÇOISE.

<i>Noms des acteurs</i>	<i>Apoinemens</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>	<i>Voyages</i>
Mr. Clavarau et ses filles	1 800	200	900	200
Mr. Rousselois	750	200	500	100
Mr. Molan	500	24	250	60
Mr. Monbrun	450	24	250	60
Mr. Clericour et sa femme	800		400	100
Mr. Duclos	200		140	50
Mr. Demarsan	470		100	136
Mr. Dhercour	500		250	50
Mr. Laurent et sa femme	500		300	
Mr. Soulé	666	50	333	60
Mr. Durand	150		70	60
Me. Sanslerville	500		300	100
M. Belle-Ville, agent à Paris	38		50	
Port de lettres	50			
Mr. Edoux et sa femme	1300		400	
Mr. Caron			40	45
	8974 d.	498 d.	4283 d.	1021 d.

2. ÉTAT DE L'OPÉRA ITALIEN.

<i>Noms des acteurs</i>	<i>Apoinemens</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>	<i>Voyages</i>
M-lle Restorini	700	130	462 ¹ / ₂	200
Mr. Zanca	500			
Mr. Restorini	350			
Mr. Ochiluppo	300		70	60
Mr. Poggi	500	12		
Mr. Torri	400	25	66 ² / ₃	100
M-lle Lombardi	400		100	80
Mr. Ferardini	200	24	80	60
Mr. Cacio	500		250	75
Mr. Paulo	400		200	75
	4250 d.	191 d.	1228 ¹ / ₃ d.	650 d.

3. ÉTAT DE LA COMÉDIE POLONOISE.

<i>Noms des acteurs</i>	<i>Apoinemens</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>
Imc. Pani Prosinowska	150		12 d. 9 fl.
Imc. Pani Leszczyńska	150		12 d. 9 fl.
Imc. Pani Radziejewska	150		12 d. 9 fl.
Imc. Panna Pawlikowska	150		12 d. 9 fl.
Imc. Panna Czempińska	150		12 d. 9 fl.
ImP. Świeżawski	108		9 d.
ImP. Wierzbicki	87		7 d. 4 fl. 15 gr.
ImP. Antonowicz	87		7 d. 4 fl. 15 gr.
ImP. Bolewski	87		7 d. 4 fl. 15 gr.
ImP. Bartoldz	87		7 d. 4 fl. 15 gr.
ImP. Spikierman	60		5 d.

<i>Noms des acteurs</i>	<i>Apoinlements</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>
ImP. Nowicki	65		5 d. 7 fl. 15 gr.
ImP. Niemański	60		5 d.
ImP. Gorski	52		4 d. 6 fl.
ImP. Nodzelewski	52		4 d. 6 fl.
ImP. Wilczewski	60		5 d.
ImP. Dylewski	60		5 d.
ImP. Kapica	43		3 d. 11 fl. 12 gr.
	<hr/>		
	1658 d.	200 d.	(138 d. 4 fl. 27 gr.) ¹ 154 d. 5 fl.
Dépenses extraordinaires	317 d.		

4. ÉTAT DE LA DANSE.

<i>Noms des acteurs</i>	<i>Apoinlements</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>	<i>Voyages</i>
Mr. Pic et M-me Binetti	2000		1932	
Mr. Saunier et sa femme	1100	200	342	180
Mr. Falchini	350		100	60
M. Casacci	450		74	80
Mr. Guilielmi }	750		372	80
Mde Guilielmi }				
M-lle Giropoldi	180		90	45
M-lle Montbelli	240		120	80
M-lle Polcelli	100		96	160
M-lle Polcelli	100			
Mr. Radaelli	180		90	40
Mde Radaelli	180		90	40
Mr. Radicati }	150		75	160
Mr. Marchetti }				
Mr. Godar	337		60	80
Mr. Gober	160		78	30
Mr. Barsi	150		72	40
Mr. Constantini	170		72	20
Mr. Berettoni	125		72	45
Mr. Missioli	500		250	50
Morini	150		75	30
	<hr/>			
	7372 d.	200 d.	4060 d.	1220 d.

5. ÉTAT DE L'ORCHESTRE.

<i>Noms des sujets</i>	<i>Apoin.</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>	<i>Voyages</i>	
I-ers Violons	{	Mejer	192	16 d.	
		Trax	100	8 d. 6 fl.	
		Oschetski + ²	100	8 d. 6 fl.	
		Nicolini	80	26 d. 12 fl.	40 d
		Klitsch	96	8 d.	

¹ Sumę 138 d. 4. fl. 27 gr., podobnie jak całą rubrykę *Dédits*, przemazano i napisano pod nią cyfrę 154 d. 5 fl.

² Tak w rkpisie.

<i>Noms des sujets</i>		<i>Apont.</i>	<i>Logemens</i>	<i>Débits</i>	<i>Voyages</i>
2-ds Violons	{ Heintze	96		8 d.	
	{ Terri +	100		8 d. 6 fl.	
	{ Taubner	96		8 d.	
	{ Wurm	84		7 d.	
Viola	{ Horn	96		8 d.	
	{ Reinhard	96		8 d.	
Violoncelo	{ Megelin +	320		26 d. 12 fl.	
Bassons	{ Eisselt	85		7 d. 1 fl. 15 gr.	
	{ Kistein	96		8 d.	
Contre Bass	{ Roi +	132		11	
	{ Marschner +	84		7	
	{ Runge	84		7	
Cors de Chasse	{ Czermack	132		11	
	{ Gleckner	132		11	
Oboistes	{ Hahn +	100		8 d. 6 fl.	
	{ Wilkowski	85		7 d. 1 fl. 15 gr.	
Flut travers	Müller	84		7 d.	
Timbalier	Lange	40		3 d. 6 fl.	
Trompettes	{ Kenze +	36		3	
	{ Markiewicz +	36		3	
Serviteur	Johann	36		3	
Répétiteur	Leinai	146		70	
		2758 d.		308 d. 3 fl.	40 d.

6. ÉTAT DE GENS EMPLOYÉS.

<i>Noms des sujets</i>		<i>Apont.</i>	<i>Logemens</i>	<i>Débits</i>	<i>Voyages</i>
Décorateur	Mr. Qualio	300	100	150	50
Comis.	Petrasch	100		55	
Peintres	{ Carolo	42	20		
	{ Gepfert	200		100	50
	{ Burkau	150		75	50
	{ Gierszabek	150		75	50
Menuisiers	{ Piffer	78		20	
	{ Echter	78		20	
	{ Jorri	78		20	
	{ Kolasch	78		20	
	{ Umho	78		20	
	{ Spiele	78		20	
	{ Humler	78		20	

	<i>Noms des sujets</i>	<i>Apont.</i>	<i>Logemens</i>	<i>Dédits</i>	<i>Voyages</i>
Tailleurs	{ Peschel	54		27	
	{ Kreisch	100	24	100	40
	{ Biancki (!)	90	} 24	50	30
	{ Bizarro	80		40	30
	{ Benigni	50		8	
	{ Kinzler	65		10	
	{ Mombeli	60		30	30
	{ Seeburg	48		8	
	{ Switkowski	36		6	
Stróz	{ Tomasz	42		9	
	{ Jozepf (!)	36			
Pour les décorat.	{ 2 soldats	120			
	{ 6 autres	288			
Pour l'illuminat.	{ 1 soldat	48			
	{ 6 autres	252			
2 distributeurs de billets		160			
2 dans le bureau		72			
1 pour les contre-billets		80			
10 ouvreurs de loges		240			
		3419 d.	168 d.	883 d.	330 d.

7. SOMMAIRE GÉNÉRAL.

	<i>Comédie Française:</i>	<i>Dépense du Renvoi</i>
Apontements	8974	
Logemens	498	} 5802 d.
Dédits	4283	
Voyages	1021	
<i>Opéra Italien:</i>		
Apontements	4250	
Logemens	191	} 2069 d. 6 fl.
Dédits	1228 ¹ / ₃	
Voyages	650	
<i>Comédie Polonoise:</i>		
Apontements	1658	
Logemens	200	} 671 d. 5 fl.
Dédits	154 d. 5 fl.	
Dépenses extraord.	317	
<i>La Danse:</i>		
Apontements	7372	
Logemens	200	} 5480 d.
Dédits	4060	
Voyages	1220	

<i>L'Orchestre:</i>	<i>Dépense du Renvoi</i>
Apointements	2758
Dédits	308 d. 3 fl. }
Voyages	40 }
	348 d. 3 fl.
<i>Gens employés:</i>	
Apointements	3419
Dédits	883 }
Logemens	168 }
Voyages	330 }
	1381
	15 751 d. 14 fl.

Repertuar teatru królewskiego w latach 1765—1767 nie jest nam znany w całości.

Wiemy, że trupa francuska odegrała w roku 1765 opery komiczne: *Les Deux chasseurs et la laitière*, *Le Peintre amoureux de son modèle* i *Rose et Colas*, oraz komedję *Le Légataire universel*,¹ a więc utwory Anseaume'a, Regnarda i Sédaine'a.

Obfitsze wiadomości posiadamy o spektaklu włoskim, na którym wystawiono w r. 1765: *L'Amore in musica*, *La Buona figliuola maritata*, *La Buona figliuola puta* (z baletem), *La Cascina*, *La Liberta*, *Il Mercato di Malmantile* (z baletem), *La Musica al trono*,² *Li Uccellatori*, — w r. 1766: *L'Astrologa*, *La Calamita de' cuori*, *Il Don Trastulo* (?), *Il Filosofo di campagna*, *La Nozze di Dorina*, *Il Signor dottore*, *Il Villano Marchese*, prawdopodobnie zaś w r. 1767 komedję: *La Colombina combatuta da quattro amanti*.³ Autorami tekstów lub muzyki byli tu głównie: Buroni, Fischietti, Galuppi, Gasmann, Goldoni, Jomelli, Piccini, Scolari i del Zanca.

Ilość komedyj, jakie dano na teatrze polskim, dosięga liczby czterestu. Reprezentowano tu następujące sztuki: *Natęci* w r. 1765, w r. 1766: *Ceremonjant*, *Dziwak*, *Marnotrawca*, *Małżeństwo podejrzliwe*, *Małżeństwo z kalendarza*, *Mąż poczcziwy*, *Staruszkina młoda*, *Staruszkiewicz*, *Żona poczcziwa*; w r. 1767: *Nadgroda cnoty*, *Pijacy*, tudzież, prawdopodobnie, *Figlacy* i *Pan dobry*.⁴ Były to utwory,

¹ Por. Wyimki 1, 2, 9, 10. Tytułów innych sztuk, o których wystawieniu wzmiankują Wyimki 2, 20, 32, nie znamy.

² Z baletem, którego program w rękopisie Muzeum Czartoryskich 839.

³ Wyimki 10, 17, 18, 42. O jakich operach mówią Wyimki 7, 8, 11, 12, 24, 25, 30, nie umiemy określić. Dochowane teksty operowe (drukowane zapewne we Włoszech) miewają, w niektórych miejscach, naklejki z tekstem, odmiennym od pierwotnego; por. np. *Il Mercato di Malmantile* s. 13, 16, 20, 27, 30, 33, 37, 48, 49, 51.

⁴ Wykaz J. E. Minasowicza, a nadto Wyimki 14—16, 19, 21—23, 26—29, 31, 33, 34. Z wyjątkiem komedyj Lipskiego, wszystkie inne ukazały się w osobnych drukach; ponadto wyszły dwa zbiorowe tomiki (Bohomolca), zatytułowane: *Komedje na theatrum J. K. Mci* (Warszawa, 1767), z których tom I zawiera: *Małżeństwo z kalendarza*, *Staruszkiewicz*, *Marnotrawca*, *Staruszkina młoda*, tom II: *Ceremonjant*, *Pijacy*, *Pan dobry*, *Monitor*. Por. *Katalog Biblioteki Uniwersyteckiej w Kijowie*, T. III, 1855—6, Nr 25 866, oraz Wyimki 29. O wystawieniu *Monitora* źródła milczą.

oryginalne lub tłumaczone, Bielawskiego, Bohomolca, Destouches'a, Goldoniego, Lipskiego, Moszyńskiego, Spikiermana i Voltaire'a. Podkreślić tu należy, że dopiero co wyliczony repertuar sceny polskiej, to pierwszy, pozytywny wynik pracy na tem, dotąd zupełnie zaniedbanem, polu, oceniany z słuszną wyrozumiałością w *Monitorze*, który, dla dalszej zachęty i nauki piszących, podawał i roztrząsał reguły twórczości dramatycznej.¹

Z okresu, o którym mowa, dochowały się tylko trzy balety, a mianowicie z r. 1766: *Le Guerrier guide par l'Amour*, oraz *Le Temple de la Gloire*, oba układu Saunier'a, tudzież z r. 1767: *La Fête de Momus, ou la mascarade des dieux*,² kompozycji Missoly'ego, z prologiem Frozygo a muzyką Gherardiego.³

Na podstawie wyżej podanego *état*, tudzież z innych źródeł, głównie zaś z tekstów sztuk, podówczas ogłoszonych, można ustalić nazwiska aktorów wszystkich czterech spektakli. Oto one.

Francuzi:⁴ Mr. Caron, Mr. Clavareau z córkami: Lucie i Victoire, Mr. Clericourt z żoną, M-me Cohendet, Mr. Duclos,⁵ Mr. Durand, Mr. Edoux z żoną, Mr. du Froisy,⁶ Mr. d'Hercourt (Dhercourt), M-me

¹ *Monitor* 1766 Nr 63, 64, por. nadto 1765 Nr 27, 50, 1767 Nr 33. Por. także słowa A. Czartoryskiego (Juvenel de Carlanças: *Historja nauk wyzwolonych*. Warszawa, 1766, s. 214—215).

² Balet ten, odegrany dnia 3. III. 1767 r., w tłusty wtorek (*mardi gras*), poprzedził ową reprezentację w środę popielcowa, daną na rozkaz Repnina, na której był jedynie Repnin z orszakiem i ks. Izabella Czartoryska. Por. zapiskę Jamesa Harrisa (Earl of Malmesbury), cytowaną u Kraushara: *Książę Repnin a Polska*. T. II, Warszawa, 1900, s. 310. Czy jednak wiadomość ta odnosi się naprawdę do r. 1767?

³ Gherardi, *maitre de chapelle de Sa Majesté*, był autorem muzyki na 3 głosy do kantaty, ułożonej przez Brunatiego (Giovanni), na dzień koronacji Stanisława Augusta (Warszawa, 1764).

⁴ Kursowała, w lipcu 1766 r., w czasie pobytu M-me Geoffrin w Warszawie, dziś zupełnie nieznaną, charakterystyka królewskiej trupy francuskiej, przypisywana przez dotkniętych nią aktorów p. Jodin. Por. w tym względzie kilka ustępów z korespondencji K. Schmidta z Ogrodzkim, jako to list z daty Gdańsk 12.VIII. 1766: „J'ai reçu dans ce moment les deux lettres de V. E. du 31 du p. et 7 d. c. et la remercie des pièces y contenues; le tableau de comédiens est admirable, il est si vrai, qu'on y a reconnu ici un chacun à la seule lecture sans que j'ai nommé le personnage, le comte Flemming y a bientôt reconnu la petite Lucie”; dalej list z daty Marienburg 18.VIII. 1766: „Madlle Jodin a écrite à ma femme en lui mandant que les comédiens françois lui attribuent la pièce anonyme, quoique elle jure bien de n'y avoir pas la moindre part”; a wreszcie list z daty Marienburg 29.VIII. 1766: „On m'a envoyé de Varsovie toute cette vilaine correspondance sur les comédiens françois, je suis fâché qu'on s'y amuse de pareilles pauvetés” (Rkpis Muzeum Czartoryskich 711, s. 278, 289—290, 306—307).

⁵ Czy Duclos, nauczyciel w 1764 r. u Czosnowskiej i tłumacz J. A. Zaluskiego *Manuale*, — Duclos, profesor w r. 1770 w Szkole Korpusu Kadetów, — a wreszcie Duclos aktor, nie są jedną i tą samą osobą? Józefa Duclosa, dworzaniina Adama Ponińskiego w r. 1790, nie bierzemy tu pod uwagę. Por. Estreicher: *Bibliograjia* XV, 348 i 364, oraz J. U. Niemcewicz: *Pamiętniki czasów moich*. Paryż, 1848, s. 31.

⁶ Du Froisy, *l'un des comédiens du Roi*, był później *l'un des maitres de l'École militaire S. Maj. le Roi de Pologne*. Jego utworami są: *Compliment*, wygłoszony przez niego na festynie w Miocinach 27.VIII. 1765 (por. Wyimki 10), oraz prolog do baletu *La Fête de Momus*.

Jodin,¹ Mr. Laurent z żoną, Mr. de Marsan (Demarsan),² Mr. Maulan (Molan), Mr. Louis Montbrun, M-lle Nanine, M-lle du Ponchel, Mr. Robert, Mr. Rousselois, M-me Sanslerville, Mr. Soulé.³

Wł o s i : Mr. Carlo Caccio, Mr. Francesco Calenzuoli, M-lle Teresa Crespi, Mr. Ferardini, M-lle Giuseppa Lombardi, Mr. Domenico Occhiluppi, Mr. Paule, Mr. Domenico Poggi, Mlle. Catterina Restorini, Mr. Giambattista Restorini, Mr. Torri, M-lle Teresa Torri, Mr. Michaele del Zanca.⁴

P o l a c y : Antonowicz, Bartoldz, Bolewski, panna Czenpińska,⁵ Dylewski, Górski, Kapica, Leszczyńska, Andrzej Niemański,⁶ Nodzelewski, Nowicki, panna Pawlikowska, Prosinowska, Radziejowska, B. T. Spikierman, Karol Boromeusz Świeżawski, Wierzbicki, Wilczewski.

B a l e t : Mr. Barsi, Mr. Bello, Mr. Berettoni, Mr. Binetti z żoną i córką, Mr. Bartolomeo Cambi, M-lle Caruga, Mr. Casacci, M-lle Teresa Casacci, Mr. Constantini, Mr. Falchini z córką, M-lle Fenin, M-lle Catterina Gattai, M-lle Giropoldi, Mr. Gober,⁷ Mr. Godardi, Mr. Guilielmi z żoną, Mr. Marchetti, Mr. Missoly, M-lle Montbelli, Mr. Morini, Mr. Pic, M-lle Barbara Pierz, M-lles Chiara et Marianna (Anna) Polcelli, Mr. Ra-daelli z żoną, Mr. Radicati, Mr. Saunier z żoną, M-lle Tonelle.⁸

¹ List do Mokronowskiego z daty: Drezno 11. XI. 1767: „*Vous devez avoir vu à Varsovie une actrice du théâtre, M-lle Jodin, qui est actuellement ici et joue la première rôle sur notre théâtre*“ (przyjaciółka ministra duńskiego hr. Schulenburga). Por. rkpis. Biblioteki Krasieńskich 4536.

² Clairon w liście do Reppina wzmiankuje o pani Marsan (por. Mouy, l. c., s. 266)

³ Soulé, za czasów swego pobytu w Warszawie, utrzymywał stosunki z Casanova, który w maju r. 1766 wystosował do niego swój list o Wolterze. Por. *Giac. Casanovas Briefwechsel gesammelt und erläutert von Aldo Ravà und Gustav Gugitz*. München und Leipzig, 1913, s. 22 i n., a nadto *Listy nad wypadkami politycznymi*, s. 86.

⁴ Del Zanca jest nadto autorem dwóch utworów poetyckich, a mianowicie: *Per la fausta proclamazione in re di Pollonia de serenissimo e potentissimo Signore Stanislao Augusto Conte Poniatowski, Gran Panetiero di Lituania, poesie umiliate alla Reale Maesta Sua da Michele del Zanca virtuoso di musica al Suo Real servizio e accademico filarmonico*. Varsavia, 1765, 4, k. nłb. 10 (?), oraz *L'Antro della eternita, poema per la solenne incoronazione della Sacra Real Maesta di Stanislao Augusto, Re di Polonia, Gran Duca di Lituania etc. etc. etc. umiliata al Real Suo trono da Michele del Zanca, accademico filarmonico, virtuoso di musica al Suo Real servizio*. Varsavia, 1765, 4, k. nłb. 9.

⁵ Sądźmy, że jest to córka Ambrożego Czenpińskiego a siostra d-ra Jana. Jego wpływom i ks. Bohomolca radzibyśmy przypisać jej wstąpienie na scenę ojczyzną.

⁶ Niemański, nazwany przez Zalewskiego Lemańskim, wystąpił w r. 1767, podług J. S. Jasińskiego, z teatru.

⁷ Był on później nauczycielem tańca w Szkole Korpusu Kadetów, por. Niemcewicz, l. c., s. 31.

⁸ Stosunki, panujące wtedy w teatrze królewskim, zwłaszcza zaś wśród jego *corps de ballet*, malują dosadnie *Pamiętniki* Jakóba Casanovy, który, przez ostatnią ćwierć 1765 r. oraz kilka miesięcy 1766 r., bawił w Warszawie, zapisując się w pamięci współczesnych pojedynkiem z Branickim (por. *Wiadomości Warszawskie*, 1766, 8. III, Nr 20; *Thornische wöchentliche Nachrichten und Anzeigen*, 1766, 20. III, Nr 12, s. 91

Dekoratorem teatralnym był Carlo Quaglio,¹ a także Antoni Smuglewicz.²

Rozwiedliśmy się nieco nad genezę, historją, repertuarem i personelem teatru królewskiego. Uczyniliśmy to z tej przyczyny, że, nieznaną dotąd prawie, teatr Stanisława Augusta stał się źródłem dalszych poczynań scenicznych w stolicy, które, utrwaliwszy się zczasem, dały nareszcie Warszawie teatr narodowy, stworzony hartownym wysiłkiem Wojciecha Bogusławskiego, przy możnej pomocy i trwałej opiece Stanisława Augusta.

do 92; *Listy nad wypadkami politycznymi*, s. 86—89; Geret, l. c., s. 10, 14—15, a nadto Walery Przyborski: *Z przeszłości Warszawy* T. I, Warszawa, 1899, s. 201 do 210, Edward Lubowski w *Słowie warszawskiem* 1886 Nr 123 i Benedykt Dybowski w *Tygodniu* R. IX, Lwów, 1901, s. 382—384). Wyjątki z tych wspomnień podał *Pamiętnik Warszawski* T. II, 1822, s. 23—44, 152—169 = *Rozmaitości*, Lwów, 1823, s. 1—7, 9—15, a całkowity ustęp, obejmujący pobyt Casanovy w Polsce, ogłosił Stanisław Wasylewski (*Przypadki króla Jegomości*, Lwów, 1920, s. 45—118), w opracowaniu zaś Czesław Jankowski (J. J. Casanova: *Od kobiety do kobiety*, Warszawa, 1921, s. 229—251). Czytamy tu o dyrektorze Tomatisie, baletmistrzach: Campionim (= Cambi) i Picu, baletnicach: Binetti (i jej mężu; por. list M-me Geoffrin z daty 24. IX. 1766 i odpowiedź króla z daty 5. X. t. r., Mouy, l. c., s. 245, 253), Casacci, Gattai i Giropoldi, pozatem dowiadujemy się o szczegółach, związanych z teatrem i jego życiem, których roztrząsać tu nie będziemy.

¹ Por. *état*, oraz wskazówkę w balecie: *Le Guerrier guidé par l'amour* (1766): „*Les décorations sont inventées, dessinées et dirigées par Mr. Charles Quaglio, architecte du théâtre*”.

² Tadeusz Korzon: *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, T. III² Kraków—Warszawa, 1897, s. 28: „1766 Szmuglewiczowi za model na theatrum zlp. 1,507 gr. 15”.

F.
23.627